

فصلنامه سیاست دفاعی
سال سیزدهم، شماره ۵۱، تابستان ۱۳۸۴

جایگاه شیعیان عراق در دوران حاکمیت حزب بعث

استاد راهنما : دکتر اصغر قائدان

دانشجو : علی اکبر هاشمی

اشاره

کشور عراق با جمعیتی مسلمان و اکثریت شیعه دارای تمدن دیرینه‌ای در تاریخ است. این کشور به لحاظ موقعیت ژئوپلیتیکی خود همواره در اعصار مختلف مورد توجه قدرتهای جهانی قرار داشته است. در تاریخ معاصر نیز این سرزمین همواره شاهد فرازها و فرودهای زیادی در منطقه و جهان بوده است. از اشغال این سرزمین توسط انگلیسها و مبارزات شیعیان گرفته تا تهاجم نظامی آمریکا به این منطقه حضور حزب بعث با تفکرات و اندیشه‌های افراطی ناسیونالیستی و حاکمیت آنها بر شئون سیاسی و فرهنگی این کشور عرصه را برای اکثریت مردم این سرزمین که شیعیان هستند تنگ ساخته بود.

با روی کار آمدن حزب بعث در سال ۱۹۶۳ جو خفقان و ترور و وحشت بر عراق مستولی شد و زمینه‌های رشد ناسیونالیستی افراطی را فراهم کرد. شیعیان از

این هنگام تحت شدیدترین مضایق و تنگناها قرار گرفته اما کوشیدند با ایجاد سازمانها و احزابی برای کسب حقوق خود تلاش کنند. با روی کار آمدن عبدالسلام عارف موجبات رشد اندیشه‌های کمونیستی و پان‌عربیسم مجدداً شکل می‌گیرد و زمینه‌های تبعیض مذهبی و سرکوبی شیعیان نیز شدت می‌یابد. حاکمیت و حزب بعث از ورود شیعیان به مؤسسات دولتی و نظامی ممانعت می‌کرد.

کودتای سال ۱۹۶۸ عنان اختیار کشور عراق را به کلی به حزب بعث سپرد و همچنان سیاست تبعیض مذهبی و سخت‌گیری بر شیعیان تداوم یافت. شیعیان با مشاهده رفتارهای ضد‌مذهبی و انحرافی وابستگان به حزب بعث شیوه مبارزات خود را بر روی ایجاد وحدت فکری بین شیعه و سنی با محوریت مرجعیت شیعه قرار داده و تلاش نمودند از طریق تأثیرگذاری بر افکار عمومی در مراکز علمی و دانشگاهی به تربیت و ترویج آموزه‌های دینی بپردازند.

حوزه‌های علمیه و مرجعیت شیعه با اتکا و حمایت جمهوری اسلامی و روحانیون مبارز با تأسیس احزاب سیاسی چون حزب الدعوة، سازمان عمل اسلامی و مجلس اعلای انقلاب اسلامی توانستند مبارزات خویش را سازمان بخشند. در طول مبارزات، شیعیان آسیبهای زیادی را متحمل شدند. اعدام حدود ۵۰۰ عنصر فعال سیاسی شیعه از جمله اقدامات رژیم در سرکوبی جنبشهای شیعی بود که در فاصله دهه ۷۰ تا اوایل دهه ۸۰ انجام شد و بویژه شهادت بسیاری از علما و مراجع تقلید و رهبران دینی ضربه بزرگی بر پیکر گروهها و سازمانهای مبارز وارد ساخت.

اعلام تحریم ورود به تشکیلات حزب بعث و گروههای با اندیشه سیاسی

ناسیونالیستی و مارکسیستی از سوی علمای شیعه نظیر آیت‌الله صدر و آیت‌الله سیدمحسن حکیم موجب رویگردانی جوانان از حزب بعث شد. کینه سردمداران حزب به احزاب و تفکرات شیعی روزبه‌روز شدت و حدت بیشتری می‌یافت. با گسترش مخالفتها و سرکوبهای بی‌رحمانه رژیم عراق، ورود شیعیان به مقابله نظامی و خشن مورد حمایت علمای شیعه قرار گرفت و به تدریج بسیاری از معارضین شیعه ترجیح دادند برای حفظ اعتقادات و مقابله با رژیم بعث حاکم بر عراق راهی سرزمینهای دیگری از جمله ایران و سوریه گردند. ناراضایتی‌ها و سرکوبهای بسیار شدید موجبات ناراضایتی را در عراق روزبه‌روز گسترده‌تر گردانید تا اینکه منجر به قیام عمومی تحت عنوان انتفاضه اول در سال ۱۹۹۱ گردید و سپس این مبارزات مردمی و عمومی در انتفاضه دوم تبلور یافت تا سرانجام با تهاجم نظامی آمریکا رژیم بعث مضمحل و کشور به اشغال آنها درآمد و مقاومت مردمی در برابر اشغالگران باعث شد که زمینه حضور آنها جهت تعیین سرنوشت خود که چندین قرن از آن محروم بودند مشارکت کنند و در این بین شیعیان به قدرت و حاکمیت قابل قبولی دست یابند.

بیان مسئله

شیعیان عراق که همیشه اکثریت جمعیتی این کشور را تشکیل داده‌اند (در حال حاضر بین ۶۰ تا ۶۵ درصد) بعد از جدایی از امپراطوری عثمانی و شکل‌گیری آن به عنوان یک کشور مستقل - بویژه در دوره ۳۵ ساله، حاکمیت حزب بعث - هیچ‌گاه به قدرت و حکومت دست نیافتند و همیشه از صحنه سیاسی دور نگهداشته شدند. در حال حاضر که در نتیجه تهاجم آمریکا و متحدانش به عراق یک شرایط کاملاً بحرانی و حساس در این کشور به وجود

آمده و حداقل در ظاهر امر آمریکاییها وعده دمکراسی را به ملت عراق داده‌اند اکثریت شیعه در یک وضعیت و فرصت بسیار استثنایی قرار گرفته است. در این وضعیت برگزاری انتخابات آزاد شیعیان متناسب با اکثریتی که دارند توانستند بخش عمده‌ای از قدرت سیاسی را از آن خود سازند. (کسب بیشترین سهم در ساختار سیاسی آینده این کشور) با توجه به اشتراکات تاریخی، مذهبی و مرز مشترک طولانی بین دو کشور ایران و عراق حضور نیروهای آمریکایی در عراق و وضعیت کنونی این کشور فرصتها و تهدیداتی را برای جمهوری اسلامی ایران به همراه خواهد داشت. از طرف دیگر اگرچه یکی از عوامل تأثیرگذار بر میزان نقش سیاسی شیعیان در گذشته و حال، عامل خارجی بوده و می‌باشد اما وضعیت حاکم بر آنها در دوره ۳۵ ساله حاکمیت حزب بعث که به شدت تحت سرکوب رژیم بودند بی‌تأثیر بر نقش و میزان قدرت آنها در تحولات کنونی نیست. به نظر می‌رسد سیاستهای سرکوبگرانه رژیم بعث عراق در ۳۵ سال حاکمیت خود بر عراق در خصوص شیعیان آنها را حتی با توجه به شرایط مطلوب پیش آمده در کسب قدرت سیاسی مطلق یا قابل قبول ناتوان ساخته است. نویسنده در این تحقیق بر آن است تا عوامل دوری شیعیان از قدرت سیاسی در دوران گذشته را بازشناسی کند و جایگاه آنها را در قدرت سیاسی و نیز تلاش آنان را برای معارضه و مقابله با حزب بعث و بالعکس توصیف نماید.

سؤال اصلی این تحقیق عبارت است از:

چه عاملی در تضعیف نقش و قدرت سیاسی گروهها و احزاب معارض

شیعی در عراق نقش داشته است؟

فرضیه‌ای که محقق در پی اثبات آن برآمده نیز این است که: **سیاستهای**

مقابله جویانه رژیم بعث عراق با احزاب و گروههای معارض شیعی، آنها را از صحنه قدرت سیاسی دور و جایگاه و توان آنان را به شدت تضعیف نموده است.

روش تحقیق در این پژوهش مبتنی بر روشهای توصیفی، تاریخ و علی است. توصیفی است زیرا در صدد گردآوری و ارائه اطلاعات و بیان روندها و برقرار کردن ارتباط بین متغیرها است. تاریخی است از آن جهت که به گذشته عراق و احزاب شیعی آن تعلق دارد و علی است از آن منظر که در صدد ایجاد یک رابطه علی و معلولی بین قدرت سیاسی در عراق و سیاستهای متخذه در تضعیف شیعیان می باشد.

هدف تحقیق نیز شناخت احزاب و گروههای عمده شیعی به لحاظ تاریخی برای ما ایرانیان از اهمیت خاصی برخوردار است ما به عنوان یک شیعه و یک کشور شیعی بایستی با مبارزات احزاب و گروههای شیعی و سیاستهای سرکوبگرانه رژیم بعث عراق علیه آنان آشنایی داشته باشیم. کشور عراق به لحاظ همجواری با ما و نیز به لحاظ مذهب و دین نقاط اشتراک فراوانی دارد و در گذشته به سبب وجود حزب بعث تهدیدی علیه امنیت ملی محسوب می شده است لذا اهمیت ویژه‌ای برای کشور ما دارد.

سازماندهی تحقیق

پژوهش حاضر از پنج فصل تشکیل شده است. آنچه در این فصول آمده دربرگیرنده پاسخ به سؤالات تحقیق می باشد. **فصل اول** به کلیات بحث اختصاص یافته که خود دارای دو قسمت، طرح تحقیق و پیشینه آن می باشد. قسمت اول به بیان مسأله و اهمیت این موضوع، سؤالات، روش و سازماندهی آن

پرداخته و از مفاهیم موجود تعاریفی ارائه می‌دهد.

قسمت دوم به بیان پیشینه بحث، که همان آشنایی اجمالی با کشور عراق است می‌پردازد در این قسمت تاریخچه سیاسی کشور عراق موقعیت جغرافیایی و وضعیت اقتصادی آن به اختصار بیان می‌گردد.

فصل دوم به مبارزات شیعیان عراق از جنگ جهانی اول تا تشکیل رژیم جمهوری در عراق اختصاص یافته است. این فصل دو مقطع زمانی ۱۹۱۴-۱۹۲۴

(از جنگ جهانی اول تا استقلال عراق) و ۱۹۵۸-۱۹۲۴ (از استقلال عراق تا تشکیل رژیم جمهوری) را بررسی خواهد کرد. رفتار دولت عثمانی با شیعیان، مسئله اشغال عراق، انقلاب خونین ۱۹۲۰، ایجاد حکومت محلی و حرکت‌های شیعی مجموعه موضوعاتی هستند که به آنها پرداخته خواهد شد.

فصل سوم مشتمل بر مبارزات شیعیان عراق از تأسیس جمهوری تا روی کار آمدن حزب بعث عراق خواهد بود که در آن به نحوه شکل‌گیری احزاب سیاسی، شرایط حاکم بر آنها، مبارزات و اهدافشان اشاره خواهد شد. در این فصل بحث اصلی این است که چگونه نظام سرکوب پادشاهی عراق به مبارزات مردم عراق شکل خواهد بخشید.

فصل چهارم دوران به قدرت رسیدن حزب بعث و سلطه آن بر عراق را مورد تحقیق قرار می‌دهد در این فصل مبارزات شیعیان عراق و برخورد با معارضة شیعه در این دوره به‌طور مفصل بررسی می‌گردد و برای دستیابی به این هدف به روند شکل‌گیری مبانی فکری احزاب شیعی، مبارزات آنها و سیاست‌های سرکوبگرانه حزب بعث به‌طور مفصل اشاره می‌کنیم و مطرح خواهیم ساخت که چگونه این نظام به تشدید مبارزات شیعه منتهی شد و در نهایت در حمله نظامی

آمریکا به عراق هیچ گونه حمایتی از نظام بعث عراق در این جنگ نکردند. سرانجام فصل پنجم به جمع بندی و نتیجه گیری از فصول گذشته اختصاص دارد. در این فصل با در نظر گرفتن یافته های تحقیق نوعی ارتباط علی و معلولی بین عوامل نظام سرکوب دخیل در تضعیف قدرت شیعیان به دست داده شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد.

مهدی زروندی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی